

3. Гурчала І. Народне мистецтва Західних областей України / І. Гурчала – Київ, 1966. – 56с.
4. Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка Західних областей УРСР/ Р. В. Захарчук-Чугай – Київ : Наукова думка, 1988. – 43с.
5. Макарчик С.А. Етнографія України/ С. А. Макарчик – Львів : Світ, 1994 – 20с.
6. Титаренко В.П. Полтавська традиційна вишивка / В.П. Титаренко – Полтава : Верстка, 2000 – 75с.

Євгенія Гайова
(Київ, Україна)

**ТРАДИЦІЙНІ ТЕХНІКИ ВИШИВКИ І ТКАННЯ ТА НАРОДНА ОРНАМЕНТИКА,
ЯКОЮ ОЗДОБЛЮВАЛИ ОДЯГ ПОЛТАВЩИНИ (КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.)
У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ
ТА ПОБУТУ УКРАЇНИ**

У даній статті розглядається особливості традиційного одягу Полтавщини: його типологія, оздоблення, крій, матеріали, який а зберігається у фондах Національного музею народної архітектури та побуту України.

The traditional techniques of embroidery and weaving and traditional ornaments which were used to decorate clothes in Poltava region (late XIX - early XX century.) From collections of the National Museum of Folk Architecture and Life of Ukraine (Kyiv)

This article discusses the features of the traditional dress in Poltava region: its typology, ornaments, materials. From collections of the National Museum of Folk Architecture and Life of Ukraine.

Традиційне оздоблення одягу українців є важливим джерелом інформації про соціо-культурний розвиток носіїв традиції, їх світогляд, віковий і соціальний стан, уявлення про гармонію і красу тощо. Різноманітні аспекти заявленої теми вже були предметом дослідження українських вчених, зокрема Т. Ніколаєва, К. Матейко, О. Кулик, І. Гургула, Л. Падалка, Я. Прилипко, С. Сидорович.

У даній статті розкриваються особливості традиційного одягу Полтавщини: його типологія, оздоблення, крій та матеріал. В умовах сучасного глобалізаційного розвитку вишивка Полтавщини зазнає постійних змін у компонуванні орнаментальних мотивів і в кольоровій гамі, про що свідчить і колекція одягу Полтавщини, яка зберігається у фондах Національного музею народної архітектури та побуту України.

Унікальна за своєю значимістю і красою колекція полтавських сорочок, плахт, поясів, сукняних і ватяних юпок, кірсеток, головних уборів дає факти про сировину з якої шився одяг, його традиційний крій, оздоблення, різноманітні техніки вишивки, їх високе художнє виконання, природні барвники, якими фарбувалася нитка для вишивання, місцеві назви орнаментальних мотивів.

Полтавщина протягом віків була центром культурного та економічного життя не тільки населення Середньої Наддніпрянщини, а і всієї України, тому одяг цього краю в кінці XIX ст. досягає високого рівня розвитку, відзначається своєю практичністю, простотою і красою. Ще в другій половині XIX ст. кожен селянин забезпечував себе необхідною сировиною для одягу: лляним та конопляним волокном та вовною. Дякуючи натуральному характеру господарства все це перероблялося вдома членами сім'ї. Тому як бідняки, так і багаті носили одяг власного виробництва, виготовлений із домашньої сировини, А вже в кінці XIX ст. в селах набули поширення фабричні матеріали, тканини і готові вироби, кількість яких з часом збільшувалась, вони були дешевші, тож помітно витісняли з вжитку матеріали домашнього виробу. У село все активніше проникали фабричні тканини «крам» вітчизняного виробництва – ситець, сатин, коленкор, поплин, парча, плис, а також пояси, «ленти», хустки.

Матеріалом для оздоблення одягу були нитки, тасьма, шнури, стрічки, китиці, плис, шкіра, смушок. Нитки використовували лляні, конопляні, вовняні, шовкові, бавовняні, заполоч (червона і синя). Нитки не відбілені (сірі), підфарбовані у різні відтінки коричневого і голубого аж до синього тонів були типовими для краю. Найбільше затримався старий стрій одягу у північній частині Полтавщини це Гадяцький, Лубенський, Лохвицький, Зінківський, Миргородський повіти. В повітах південної смуги: Кременчуацькому, Золотонішському Кобеляцькому цей процес змін ішов швидше.

Фондова збірка Музею дає можливість виявити розмаїття орнаментальних мотивів оздоблення елементів одягу, де вишивка і ткацтво займають провідне місце. Вишивкою прикрашали одяг з домотканого лляного, конопляного полотна, сукна, шкіри. Це були сорочки; поясний одяг – плахта «ціла», плахта станок, запаски, попередниці, кармани («ладунка»), крайки; плечовий одяг – юпка легка, юпка ватяна, юпка сукняна, кірсетка, кохта, кожушанки, кожух; головне вбрання – хустка, пов'язка, очіпок. Чоботи і черевики теж орнаментували металевими гвіздочками на каблуках і підківках. Багато орнаментованими були прикраси – срібні хрести, обручки, сережки.

Основною складовою частиною жіночого вбрання є сорочка – найдавніший вид зшитого одягу [1]. Характерною ознакою її є білий колір. Жіночі сорочки були одночасно натільним і верхнім одягом, їх виготовляли з домотканого лляного або конопляного полотна. Одним із моментів, що визначав локальні особливості полтавських сорочок є оформлення горловини без коміра. Вона була круглої форми, пишно призьбрана на нитку і так, як рукав – обшита вузькою полотняною смугою. Часто у весільних, святкових сорочках виріз горловини викінчувався зубчиками – «зубцьована горловина». На кінцях горловини робили петлі, в які затягували стьожку для зав'язування. Петлі були або прорізні, або накидні, прошиті в край обшивки. Для полтавських сорочок характерним був розріз пазухи приблизно 25-30 см

посередині, який підрублювали рубцем. Його шили «вистігом», він був одночасно й оздобою. Низ, поділ сорочки, «у поліх» часто викінчувався прутиком, а святкові сорочки «зубцювали», як рукав і горловину, іноді «в поліх» на 5-7 см змережували пілки («розшивка») і прикрашали смугою орнаменту. Оздоблювали полтавську сорочку традиційно вишивкою на рукаві, подолі, уставці, різними техніками лічильної гладі («лиштвою») настилуванням, виколуванням, вирізуванням, мережкою.

Особливої краси і довершеності рукавам надавали шви, якими пришивали рукав до уставки, де він збирався у дрібні складочки, які найчастіше називали «пухлі», «пухлики». Збирали їх в один або кілька рядків посередині. Наприклад, В. Білецька у 1929 році зафіксувала на Зіньківщині по сім рядків пухликів. Із розповідей і опитувань інформаторів довідуємося, що рукав з уставкою «змережувався червачком» (с. Остап'є, Бірки Великобогачанського району), «щільниками» (с. Деревки Котелевський район), «тухлями» (с. Хомутець Миргородський район), «сосновими тухлями» (с. Лютенські Будища Гадяцький район), «рачками», «збориками», «куколками» (с. Загрунівка Зіньківський район), «бабками» (с. Штепівка), що робило його значно пишнішим і наряднішим. Рукав пришивався до уставки подвійним вистігом (2 рядки дрібних стебків).

Домінуюче значення в оздобленні сорочок мало орнаментування рукавів і подолу. Завдяки вмілому підбору та поєднанню вишивальних технік, зокрема прозорого вирізування, виколування, мережки з настилуванням, вишивки на рукавах були легкі і прозорі. Компонування вишивки – це чітко продумані взаємозв'язки вільних частин білого тла, змережених швів, вишитих контурних і площинних орнаментів. Характерною особливістю вишивки полтавчанок є співіснування геометричного, рослинного, рослинно-геометричного орнаментів, які зберегли архаїчні, магічні оберегові мотиви хрестів, антропоморфних мотивів, зображень «дерева-життя», сонця, птахів, 4-6-8 кутних зізд, ромбів. Сила традиції зберегла пласт орнаментики, який за віруваннями оберігає і захищає душу і тіло, у такій функції вони й дійшли до ХХІ століття, зумовлюють вивчати їх, а також користуватися ними в сучасному повсякденному житті. Адже психологічний захист людині потрібен завжди.

На базі музейної колекції сорочок проведено типологізацію орнаментальних мотивів, їх місцеву термінологію і художньо-функціональну роль. Улюбленим і поширеним орнаментом була ламана гілка, ламане гілля, гілка, «гільки» (коли їх було декілька), «млинки», «млини», «ключі», «орли», «орлики», «ламане дерево», «деревця», «дубці», «вазонки», «гарбузове, дубове листя», «виноград», «хміль», «кленовий лист», «кленова квітка», «зозулинні очі», «гречечка», «гвоздики», скісні, рясні, спарені, уквітчані хрести, уквітчані квітчасті ромби, восьмикутна квітка чи зірка. Ламаною гілкою прикрашали рукав сорочки по всій Полтавщині. Часто ця вишивка виконувалася технікою настилування вибіленою ниткою – «біллю» і сировою нитками. На вуставці вишивали «ламані гільки», а на рукаві – поздовжні

«гільки» (4-9 штук).

Із цим орнаментом виділяються в колекції сорочки вишиті голубими, синіми, сірими, жовтими, коричневими нитками по всій Гадяччині, Зіньківщині і Миргородщині, де природними барвниками фарбували сирову нитку в вище перелічені кольори. Навколо ламаних гілок вишивали листя, гілочки, які мали свої місцеві назви: «гарбузове листя» (сс. Соснівка, Веприк, Лютецька Гадяцького р-ну), «соснові гілки» (Лютенські Будища), «курячий брід» (Соснівка), «виноград» (Лютецька), «хмелик» (Зіньківщина). Орнаментом «млини», «млинки рукав прикрашали на Миргородщині в селах Ярмаки, Осове, а в селі Мальці в цьому ж районі «ракове» вирізування. У селі Плішивець Гадяцького р-ну такий же орнамент називали «вітрячки». «Ключами», «орликами», «орлами», виконаними технікою вирізування прикрашали не тільки рукави, а і подоли сорочок у селах Полтавського, Зіньківського, Глобинського, Гадяцького р-нів (сс. Романівка, Остап'є, Запсілля, Бірки, Веприк) Орнаментом «ламане дерево», «деревця» оздоблювали рукави на Миргородщині, Гадяччині, Великобагачанщині (сс. Хомутець, Мальці, Соснівка, Лютецька, Остап'є). Їх розміщали рівними поздовжніми смугами, вишиваючи різнокольоровими нитками (фарбованими природними барвниками). Викінчувалися «деревця» так, як і викінчувалося «древо життя» на полтавських вишитих рушниках кілковиках. На рівний стовбур «древа життя» нанизували симетрично розміщені ромбики, гілочки, листя. На Гадяччині в с. Соснівка цей орнамент називали «дубці», «вазонки», а в с. Лютецьці їх вишивали на вуставці і рукаві (по три) невідбіленою сировою ниткою. В науковій літературі такий орнамент називають «дерево», «вазон» – узагальнений образ природи, щастя, роду.

Орнамент у вигляді «кленової квітки», як його називали в селах Веприк, Соснівка Гадяцького району – це не що інше, як восьмираменна зірка, розетка, квітка, яку виконували, як на рукавах, так і «в поліх» різними техніками – настилування, вирізування, виколювання. Цей мотив був улюблений по всій Полтавщині. А в селах Великобагачанщини такою квіткою заповнювали ромби всередині, також нею з'єднували ромби вишиті різними техніками.

На Зіньківщині восьмипелюсткові квіти вишивали сировою, синьою, коричневою нитками, а на Великобагачанщині – відбіленою ниткою «біллю». Ромби заповнювали «квітчастими» і «рясними» «хрестами», квадратами, ромбиками, вишивали поєднуючи різні техніки шиття, щоб рукав не був грубим. Настилування поєднували з прозорим вирізуванням, виколюванням, мережками. Це вміння орнаментувати у кожної жінки було розвинено до рівня геніальності, особливо вражають оздоблені рукава. На Полтавщині про традиції вишивання свідчать і археологічні знахідки статуеток із зображенням людей у вишитих сорочках із околиць Хоролу (6-7 ст.), половецькі кам'яні жіночі скульптури (11-13 ст.), де видно вишиті вуставки, манжети, поділ сорочки. Про добу Гетьманщини дає уявлення тогочасний іконопис, народні картинки «Козак Мамай», козацькі портрети, реєстри

козацько-старшинського майна, де вишивки виконувалися золотими, срібними та різнобарвними нитками.

Полтавщина в кінці ХІХ ст. дає найбільше зразків рослинного орнаменту різних форм, стилізації і гармонії барв. Горизонтальними чи вертикальними рядами стеляться вони поряд, виконані різними техніками, скомпоновані вмілою жіночою рукою у вигляді ламаної лінії чи пишного букету, розкиданим «гіллям», «гільками», «деревцями», квітами, які ритмічно переплітаються між собою. Рослинний орнамент – «виноград», «хміль», «хмелик», «кленове, гарбузове, дубове листя», «гречечка», різноманітні квіти, букетики, «куксії», здебільшого виконували технікою настилування, мережки, як на рукаві, так і «в поліх» [2].

Особливою красою вражають сорочки з Великобагачанського району, де на рукаві (4-6 рядків вертикальних) поздовжніх смуг виконаних технікою вирізування, мережки. На них геометричний орнамент чергується, з рослинним, а вставки майже повністю вишиті поперечним орнаментом. Вражає, що на такому маленькому рукаві простою сільською жінкою зашифровано стільки знань генетичної пам'яті і досконалої краси. «В поліх» (низ сорочки) сорочку оздоблювали смугою (ширною 7-12 см) рослинного, рослинно-геометричного та геометричного орнаментів. Найбільшим багатством геометричних мотивів відзначаються сорочки, виконані технікою вирізування, побудовані на чіткому ритмі чергування. Від назви орнаменту творили і назву вирізування: ключове, хмількове, голубцеве, колоскове, квіткове, дубове, звожене, хмеликове, волочкове, десятирне, орлове. Інколи орнаменти називали конкретно: «копитки», «ключі», «волові очі», «ключина», «виноград», «вітрячки», квітка, «копиток», хрести, ламана гілка, «змієвик». У кожному селі були свої улюблені орнаментальні мотиви: прямі, зигзагоподібні, ламані лінії, ромби, хрестоподібні фігури, та 4-6-8 пелюсткові розетки «зірки», які заповнюють простір у ромбах.

Поверх сорочки на Полтавщині одягали плахту – «цілу» або станок. Плахта станок (напільна) складається з двох прямокутних полотниць (гривок) довжиною 90-110 см, які посередині змережувались декоративним швом (ромбовидні, прямокутні, квадратні фігури), кінці обкидали шерстяною різнобарвною ниткою або обшивали чорним плисом, а кутики внизу, якщо не прикрашені китичками «кетяхами», то обкидані шерстяною ниткою і оздобленні промінцями.

Літературні, наукові і експедиційні матеріали засвідчують, що плахти виготовляли в ХІХ ст. по всій Полтавщині. Ткали різними техніками із гарусу та шерстяних ниток, оскільки вівчарство було традиційною галуззю тваринництва в краї. Для складних орнаментів в ХІХ ст. купувались гарус, бавовняні нитки, «біль». На плахту вовняної нитки йшло більше, ніж на інші види незшитого поясного одягу. Техніка виготовлення спеціальної узорчастої тканини для неї була складніша, а сировина вищої якості. Гарус купували та виготовляли самі з вовни молодого ягняти, пряли веретеном, тому що вовна була коротенька – «замички», довгу вовну пряли на прядці для основи [3].

Ткали плахти, як правило, на конопляній основі на звичайному верстаті на двох або чотирьох підніжках, користуючись при цьому спеціальними «лопаточками з намотаними різнокольоровими гарусом, якими перебирали «затикали» wzори. У залежності від двох різних технічних прийомів вони поділялися на човникові та перебірні. Човникову плахту виготовляли на звичайному ткацькому верстаті. Її малюнок виконували ручним способом одним або двома човниками і розміщували паралельними рядами. Орнамент утворювали перетином поперечних і поздовжніх смуг одного або кількох кольорів. Орнаментальні мотиви тканини мали вигляд зірок, восьмикутників, вітряків, геометризованих квіток. Малюнок перебірної плахти складався з кольорових квадратів, вписаних у загальну структуру тканини. У кожному міститься орнамент із геометричних фігур або геометризованих квітів. Іноді в перебірних плахтах візерунок одного квадрата повторюється в сусідньому, але тут він уже стає тлом. Шахове чергування кольорових квадратів відбувається тому, що в перебірній плахті візерунок одного кольору рухається по діагоналі.

Ще до 70-х років ХХ ст. плахти виготовляли по селах Миргородського району в В. Сорочинцях, Яреськах, Олефірівці, Ковалівці. У Зіньківському районі у селах Велика Павлівка, Куземин, Шишаках та Зінькові, Ковалівці на одній плахті нараховували від від 5 до 13 різних узорів. До останнього часу традиційне ткацтво плахт зберігалось у Решетилівці, Диканьці, Нових Санжарах, в с. Дігтярі Прилуцького р-ну; в селах Веприк, Сари Гадяцького району [4].

Кожна плахта сприймалась носіями традиції як мистецький витвір жіночих рук, тож їх берегли, адже в їх виготовлення вкладалося багато людської праці. На Зіньківщині в Великих Сорочинцях улюбленими wzорами були: «сливки», «совині очі», «мерчики», «рожа», «фіалки»; у селі Лютенські Будища – «затиканий; зачіпаний прапір», «восьмирі», «будянець», «грушка», «рачки». Орнаментальний мотив «зачіпана папороть» ткали в Дейкалівці, Шилівці, Загрунівці. Коли в плахті через одну клітку чергувався білий колір, то таку плахту в Шишацькому районі називали «ряба» і казали «затикана ряба синятка, червонятка». Полюбляли затикати такими wzорами: «павучок», «рожки», «рожі», «гвоздички». У селі Ковалівка, де ткали найдовше, улюбленими wzорами були «недогони», «грушки», тому від wzору і походила назва плахти «будянцева», «в недогони», «голубцеві», «зірчата». Кольори були різні: рожеві, червоні, оранжеві, сині, білі, фіолетові. У селі Уставиця затикали «недогони з пальчиками», де домінував зелений колір, «павучки». Звертає на себе увагу орнамент «коса» червонятка з с. Уставиця, це косий орнамент з різнокольорових прямокутників. Особливо яскраві плахти затикали в с. Затін «горіхова», «звоздичка», «гроздикова». Сорочку з-під плахти «випускали рівно на долоню і не більше» і тоді «молодиця в плахті цвіте по дорозі» [5].

Характерною деталлю жіночого костюму була оздоблена «ладунка», «карман» – невеличка кишенька для хусточки, ключів, насіння, яку

прикріпляли до поясу з правого боку поверх плахти. Шили їх з кранної тканини – ситцю, сатину, оксамиту, шовку, парчі прямокутної форми, інколи заокруглені внизу, інколи викінчували зубчиками. Оздоблювали вишивкою, фігурною вистрочкою, аплікацією, китичками, зубчиками. По боках пришивали зав'язки та стьожки.

До плахти-станка одягали запаску або попередницю. Запаски виготовляли з овечої вовни і фарбували різними кольорами – найчастіше в чорний та синій. Ткали сукно на запаски на звичайному верстаті, а потім привалювали в ночвах або на сукновальнях. Такі запаски були прямокутної форми різних розмірів, по краях і внизу обшиті або тканиною, або підрублені, інколи прострочені машиною хвилястою вистрочкою, інколи обшиті оксамитом. Вони зустрічалися по всій Полтавщині. У селах Якимове, Уставиця, Затін Великобагачанського району попередниці ткали з чорної вовняної шерсті прямокутної форми, підрублювали і оздоблювали внизу широкими смугами вишивки технікою «хрестик» у вигляді: «куксій», виноградної лози, гілочок з листям рожевого, синього, жовтого, голубого, фіолетового, малинового кольорів.

Окремий вид ткацтва становлять ткані пояси, окрайки, крайки, окравки. Шерстяні пояси по всій Полтавщині ткалися і плелися із овечої нитки червоного кольору. Хто не мав своєї вовни, купував на базарах на ярмарках, перебирав її і готував до прядіння. У Лохвицькому районі були ткані поліхромні пояси, оздоблені геометричним орнаментом, які викінчуються китичками. На Зіньківщині, Гадячині, Миргородщині плахту «умотували» плетеними і тканими поясами. Були вони шириною «в долоню», завдовжки від 2,5-3 метрів, щоб можна було два рази обвити навколо стану. Вони були червоного кольору з чорною зубчастою смужкою посередині, або з одного краю і викінчувалися двома великими тугими китицями «мішаними» або «з очима» і двома маленькими такими ж китичками. В піст плахту підв'язували зеленими, синіми, фіолетовими, тканими поясами [6]. У Шишацькому районі пояси були ткані «в сосонку», «павучки», червоного кольору, підрублені на кінцях і оздоблені чорною смугою. Вузькі окрайки, крайки викінчувалися «гроною» китичок.

Невід'ємною частиною жіночого костюму за трпдицією була хустка. Її широко використовували в обрядах і ритуалах: молода дарувала хустку старостам, зав'язуючи нею руку вище ліктя молодому, при вінчанні обом молодим пов'язували хусточкою руки. Кріпили хусточку на поясі, інколи тримали просто в руках. Оздоблювали її рушниковим швом. Вони прикрашалися орнаментами: промінне сонечко, восьмипелюсткові звізди, «дерево життя», квіти, квадрати, вишиті переважно червоними з вкрапленням синіх ниток.

Верхній одяг в залежності від того, в яку пору його носять, можна поділити на осінньо-весняний, зимовий та одяг на неgodу. Нагрудний осінньо-весняний жіночий одяг Полтавщини в теплу пору року відомий без рукавів і з рукавами. Безрукавний одяг називали кірсетка, керсетка, яка

значного поширення набула лише в середині ХІХ ст. Крій і оздоблення її пройшов цікавий розвиток, змінюючись залежно від нових тканин та оздоблення в кожному селі. Кожне село мало свій улюблений орнаментальний мотив, який вишивав на кірсетці.

Кірсетки Полтавщини – найдовші на території України. Частіше всього траплялися однотонні, темних кольорів, шиті на підкладці. Але з часом їх носили лише старші жінки, а молоді віддавали перевагу «куцим» кірсеткам, які мали завищену талію і розширену нижню частину. Спинки в них були як підрізні, так і не підрізні. В підрізній кірсетці спинка призбиралася, а в не підрізній збиралася в складки «хванди» (від 5-15 хвандів). Наприклад у Шилівці – по 3-5 «гострих хвандів», у с. Великі Сорочинці, Дейкалівці, Лютенських Будищах було 7-10 «хвандів», у Хомутці – подвійні густі, у с. Ковалівка – по три одинарних «хванди», у с. Романівка на Зіньківщині доходило й до п'ятнадцяти «хвандів».

Оздоблення кірсетки в кожному селі було своїм, улюбленим: у вигляді смуг плису, зубців, аплікації, різнокольорові гудзики, гачки, вздовж пілок, горловини, подолу, пройми рукавів. Композиційним центром орнаментування був нижній кут верхньої поли і поздовжній орнамент на верхній полі. Основним орнаментом на верхній полі була з чорного плису «квітка», «квітка-деревце», яку нашивали внизу на Гадяччині, геометричним орнаментом оздоблювали у верхній частині під горловиною – це були скісні хрести, ромби, трикутники. В селах Веприк, Сари, Лютецька нашивали поздовжню смугу, заповнюючи її геометричним орнаментом на верхній полі.

Нагрудний одяг з рукавами на Полтавщині відомий під назвою юпка, вона повторювала крій, пропорції і оздоблення кірсетки, по довжині доходила до колін, а внизу розширювалася при вшиванні клинців («до вусів», «до клинців»). Своїм походженням вона значно старіша за кірсетку. В теплу пору року одягали юпку на підкладці, а в холодну пору – юпку на ваті, або зшити з чорного, коричневого, білого сукна. Звідси і назви: юпка легка, юпка ватяна, юпка сукняна. На Миргородщині верхню полу внизу оздоблювали «орлом», стилізованою великою «квіткою».

В колекції Музею зберігаються особливо гарно оздоблені ватяні юпки з Гадячини (с. Лютецька, Веприк), із Великобагачанщини (с. Остап'є, Бірки), із Миргородщини (с. Гаркушинці). Вони традиційно обкладені двічі, тричі плисом навколо горловини; внизу в подолі і на рукавах мають поздовжню смугу на верхній полі в якій закомпоновано зверху скісні хрести, хвилясті смуги, «орлики», а внизу – великих розмірів рясне «деревце» або «квітка», «крислата гілка». Дані ватяні юпки прикрашені машиною вистрочкою на рукавах, на спині по талії, а також гудзичками на верхній полі та ззаду на «хвантах». Сукняні юпки, зшиті з валяного сукна – це своєрідні мистецькі шедеври, практичні і щедро оздоблені, які із задоволенням могли б одягати і сьогодні сучасні дівчата і жінки, якби за цю справу активно взялися сучасні дизайнери одягу.

Верхнім зимовим одягом Полтавщини був кожух, він шився із хутра.

Великий, довгий, розширений донизу із 6-7 клинів. По крою вони були однакові, що чоловічі, що жіночі. Різниця була лише у величині коміра і в оздобленні. Вони були приталені «під стан», відрізнi в талії, розширені за допомогою вусів, зборів; мали відложний великий комір, смушком обшивалися манжети, поділ і передня пола, це засвідчують кожухи, закуплені у 70-х роках ХХ ст. на Гадячині в с. Соснівка і на Зіньківщині в с. Лютенські Будища. Орнаментували верхню полу кожуха, поділ, у місцях збиранок аплікацією із кольорової шкіри, шнурами із різнобарвних вовняних ниток, вишивкою. Крім кожухів дівчата та молодиці взимку носили кожушанки білого кольору, опушені сивим, чорним смушком на полах, рукавах та комірі. По довжині вони сягали до колін.¹

Із шитого шкіряного взуття на Полтавщині побутували різноманітні чоботи, черевики. Шили їх із волової, кінської, коров'ячої та виченої телячої шкіри. В залежності від якості шкіри і способу пошиття чоботи були різні за своїми назвами – прішви та витяжки, «чорнобривці», «сап'янові», «червоні» [7]. Червоні сап'янові чоботи вважалися дівочими. «Пішла дівка в червоних чоботях, а за нею хлопці ярчуком». Такі чоботи називали ще й «гульові», бо вдягали їх на вихід, на гуляння, на досвітки та на ярмарки. Підбори в таких чоботях робили високі «набірні», донизу звужені і виквітчані мідними або дерев'яними цвяшками, з закаблуками, з мідними підківками, оздоблені різноманітними вистрочками. Чоботи коштували дорого, тому вони вважалися найкращим подарунком. Мотив дарування чобіт залишився і у весільних піснях, коли молодий дарував тещі чоботи в знак подяки за дочку:

Прикраси доповнювали комплекс жіночого вбрання Полтавщини. Найбільш вживані – різні намисто, які склалися з кількох компонентів – намисто із привозного каменю – коралу або штучних коралів, янтарне намисто, різнокольорове скляне намисто (смальта); вироби із срібла – хрести, дукачі, каблучки, сережки, ланцюжки. Різноманітні за формою були сережки: «пиявочки», у вигляді зміїної голови, у вигляді кільця, «уточки», «маковки», які робили сільські ковалі і прикрашали традиційними орнаментами. В музейній колекції є дукачі датовані 1812-1815 роками. Інколи круглі дукачі робили з міді. Оздоблювали таку копійку хрестиком та різними написами (Віра, Надія, Любов). Прикрасою були дукачі оправлені навколо дротяною пружиною, які ланцюжком з'єднувалися з металевим бантом, або з зображенням святих: «Миколи», «Варвари». Такі дукачі називали – дукач з бантом. Банти були у вигляді серця, або трьох-чотирьох квіток з барвистими гранатовими, бірюзовими скельцями [8].

Але вершиною ковальської роботи були різної величини «рясні» срібні хрести з вушком, які частіше всього робили зі старих рублів. Носили їх з намистом по одному, у два та три ряди. Такі хрестики, а також гравіровані хрестики, оздоблені синьою і голубою емаллями, закуплені для Музею на Гадячині та Миргородщині. Золоті хрести побутували нарівні зі срібними. Їх траплялося бачити ще в 70 роках ХХ ст. на базарах Полтавщини. Це говорить

про глибокі історичні корені та мистецькі традиції краю в художньому ливарництві і ковальстві. Такі прикраси не тільки органічно доповнювали одяг, а й служили ознакою заможності, при цьому були й оберегами. За народними віруваннями червоний колір і якість коралу був здатен лікувати і захищати людину.

Таким чином фондова колекція НМНАПУ засвідчує тяглість української традиції формотворення з найдавніших часів, показує високий мистецький смак звичайного сільського жіноцтва Полтавщини, розкриває локальні особливості традиційного одягу краян, які виявляються в його крої, оздобленні, розмаїтті технік вишивки та орнаментациї.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Білецька В. *Українські народні сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация.*-Л, 1929; Ніколаєва Т. *Деякі особливості розвитку народного жіночого вбрання одягу Черкащини // Народна творчисть та етнографія.* –1971. – №4. – С.61.
2. *Записано Є. В. Клапчук в експедиційному відрядженні на Полтавщину в 1984р.*
3. *Записано Є. В. Клапчук в експедиційному відрядженні в с. Веприк Гадяцького району від Бавольської Оксани Володимирівни у 1979 році.*
4. *Записано в експедиційних відрядженнях протягом 1979-1986 рр. на Полтавщині С.О. Щербань та Є.В. Гайовою від Л. Кузьминої, Л. Карапиш, А. Маковієнко, А. Комарової, Я. Буц, В. Гапоненко, М. Сліпченко, В. Третяк.*
5. *Записано Є.В. Клапчук в експедиційному відрядженні 1978 р. від Кругляка Івана Федоровича 1950 р.н. у с. Ковалівка Шишацького району.*
6. *Польові матеріали автора за 1979-1987 роки зібрані в сс. Зіньківського району: Шилівка, Тарасівка, Лютенські Будища, Бірки, Загрунівка. Інформатори: М. Осадченко, М. Сліпченко, Л.Карапиш, Я. Буц, Л. Кузьміна.*
7. *Польові матеріали автора за 1979-1987 роки. Інформатори: І. Наконечний, В. Перейма, В. Письменний, С. Кость, В.Поліщук, В. Гук, К. Капітоненко, В. Капітоненко.*
8. *Спаський І.Г. Дукати і дукачі України. К., Наукова думка. 1970. – 168 с.*
9. *Милорадович В. Життє-бытє Лубенського крестьянина. КС – 1902. – С.72.*

*Наталія Наталевич
(Полтава, Україна)*

НИТКА, ЩО ЄДНАЄ ПОКОЛІННЯ

Вишиванка – символ здоров'я і краси, щасливої долі і родової пам'яті, оберіг. Смуга полотна, сама по собі, має насичене символічне значення – дороги, долі, захисту. А коли ця смуга ще й має на собі виткані чи вишиті знаки-обереги, захисна сила її підсилюється.

З прадавніх часів кожна дружина, мама, виконуючи високе покликання хранительки домашнього вогнища, власноруч виготовляла різноманітні